

Т. Г. Васильців,

*д. е. н., професор, в. о. завідувача відділу соціально-гуманітарного розвитку регіонів,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"*

ORCID ID: 0000-0002-2889-6924

Р. А. Лушак,

д. е. н., доцент, професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1830-1800

О. В. Рудковський,

д. е. н., професор, Варшавський університет сільського господарства, провідний науковий співробітник, Інститут кормів та сільського господарства Поділля Національної академії аграрних наук України

ORCID ID: 0000-0003-1551-7865

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.4

НАПРЯМИ ТА ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

T. Vasylytsiv,

D.Sc. (Economics), Professor, Acting Head of the Department of Social and Economic Development of the Regions, State Enterprise "Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine

R. Lupak,

D.Sc. (Economics), Associate Professor of the department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine

O. Rudkovsky,

D.Sc. (Economics), Professor, Warsaw University of Life Science's, Warsaw, Poland, leading researcher, Institute of Forage and Agriculture of Podillya of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

DIRECTIONS AND MEANS OF IMPROVING SOCIAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISE IN UKRAINE

У статті обґрунтовано необхідність формування та розвитку соціальної відповідальності підприємництва в Україні. Виділено перешкоди розвитку соціальної відповідальності, які одночасно чинять негативний вплив на результати господарської діяльності підприємств. Вивчено досвід окремих країн щодо стимулювання соціальної відповідальності підприємництва. Ідентифіковано передумови, що визначають рівень соціальної відповідальності підприємницького сектору в державі. Охарактеризовано внутрішні та зовнішні аспекти економічного зростання підприємництва в Україні, темпи яких визначаються соціальною відповідністю. Сформовано напрями стимулювання соціальної відповідальності підприємницької діяльності в Україні (розвиток персоналу, соціальна захищеність, матеріально-грошове забезпечення працівників, продуктивність та ефективність праці, стабільність кадрів, забезпеченість та структура персоналу) і відповідно до кожного запропоновано засоби реалізації.

The article substantiates the necessity of formation and development of social responsibility of entrepreneurship in Ukraine. The problem of qualitative socio-psychological support increases every year. Lack of qualified personnel holds back innovative and, in the future, intellectual activity that can not guarantee the economic security of domestic enterprises.

The obstacles to the development of social responsibility, which simultaneously have a negative impact on the results of economic activity of enterprises, are highlighted. Problems of the formation of social responsibility

arose primarily because of the lack of a system of strategic management of intellectual and personnel provision and understanding of the role and place of staff in achieving the strategic objectives of the enterprise.

The experience of individual countries in stimulating social responsibility of entrepreneurship is studied, which is especially important in the context of taking into account possible risks and threats for enterprises and the state in the short, medium and long term.

The preconditions that determine the level of social responsibility of the business sector in the state are identified. The importance of public administration bodies in stimulating domestic enterprises to form own packages of intangible assets is highlighted. The emphasis is on strengthening the direct relationship between the increase in the share of assets in intellectual property objects and other intangible assets and the growth of strategic competitive potential.

The internal and external aspects of economic growth of entrepreneurship in Ukraine, characterized by social compliance, are described. The main focus is on proving the dependence of stimulating the social responsibility of the enterprise on the quality of establishing social, labor and commercial relations with the staff. At the same time, the dynamism of social responsibility brings us to the conclusion that its development becomes an integral prerequisite for the enterprise's economic security.

The directions of stimulation of social responsibility of entrepreneurship in Ukraine (personnel development, social security, material support of employees, productivity and labor efficiency, staff stability, security and personnel structure) have been formed, and according to each one, the means of realization have been proposed.

Ключові слова: соціальна відповідальність, підприємництво, державне управління, персонал, праця, Україна.

Key words: social responsibility, entrepreneurship, governance, personnel, labor, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Утвердження в Україні економіко-організаційних та інституційних умов ринкової економіки суттєво змінило середовище функціонування підприємств, а також вплив чинників, які визначають передумови до розвитку. Формування в умовах відновлення розвитку національної економіки конкурентного середовища та посилення принципів змагальності висувають вимоги до якісного дотримання підприємствами соціальної відповідальності як важливої складової управління господарською діяльністю.

Треба зауважити, що в Україні значна частка суб'єктів підприємництва має низький рівень соціальної та суспільної відповідальності, хоча за сучасними мірками бізнесу це є один з основних інструментів забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки. Так, у реальному секторі національної економіки не характерно підприємствам займатися підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів для державних і відомчих структур щодо спільної участі в поліпшенні соціально-економічного становища та передумов розвитку території функціонування; ініціювати державні, регіональні та місцеві програми системного вдосконалення соціально-трудова відносин; ініціювати створення державно-приватних фондів розвитку інтелектуального забезпечення внутрішнього споживчого ринку; займатися реалізацією спільно з державними виконавчими структурами, громадськими та суспільними організаціями навчальних проектів із розвитку самозайнятості, соціального та суспільно значущого бізнесу на віддалених та сільських територіях [1, с. 317—320; 2, с. 9—13; 3, с. 180—201]. Все це визначає актуальність визначення передумов утворення достатнього рівня соціальної відповідальності та напрямів і засобів стимулювання його зростання у секторі підприємництва в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління забезпеченням функціонування і розвитку підприємства широко досліджені у працях таких науковців, як В. Бойко, З. Варналій, О. Влашук, В. Волошин, В. Горбулін, Я. Качмарик, А. Мокій, Ю. Пинда, М. Флейчук, А. Шехлович та ін.

Ключові аспекти формування системи забезпечення та підвищення соціальної відповідальності підприємства висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: К. Багмет, Д. Богиня, Е. Брукінг, Дж. Гелбрейт, О. Грішнова, В. Дмитрієв-Звруденко, О. Іляш, С. Лі, Г. Міщук, Н. Міценко, Х. Обїйд, О. Олійник, Т. Стюарт, В. Шаповал та ін.

Аналіз основних праць у розрізі зазначених науковців дозволив дійти висновку про те, що ними зроблено значний внесок у дослідження проблем забезпечення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Водночас в умовах високої динамічності суспільних потреб існує необхідність системного дослідження напрямів та засобів стимулювання соціальної відповідальності підприємництва як елементів формування у суб'єктів достатнього рівня конкурентоспроможності та економічної безпеки.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні напрямів та засобів стимулювання соціальної відповідальності підприємництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вагоме значення в застосуванні механізмів структурної економічної політики регулювання підприємництва мають соціальні інструменти та заходи. На наш погляд, свідченням розвитку підприємництва є здатність державних адміністрацій в рамках заходів стимулювання соціальної відповідальності домогтися: підвищення вищого рівня задоволення потреб і захисту прав споживача; підвищення пропозиції праці та покращення зайнятості; підвищення рівня оплати праці, покращення соціальних гарантій працюючих; розширення можливостей підприємств, що сприяє стабільності соціальної сфери та покращенню передумов для природного і міграційного приросту населення.

Світовий досвід підтверджує, що економічне зростання низки країн явно було забезпечене завдяки сформованості системи соціальної відповідальності у підприємницькому секторі. Зокрема в Індії розвиток окремих промислових секторів став можливим за рахунок

постійного зростання професійно-кваліфікаційного рівня робочої сили, продуктивності та ефективності праці, формування високої трудової відповідальності у населення. А це дозволило організувати високотехнологічне виробництво конкурентоспроможної продукції, обсяги яких сьогодні забезпечують збалансований та структурно-пропорційний розвиток індійської економіки.

Варто відзначити досвід Японії, де система державного регулювання передбачала у сфері підприємницької діяльності створення умов для налагодження високоєфективних соціально-трудова відносин. Йдеться про таке: 1) розроблення комплексних планів соціально-економічного розвитку країни, які аж ніяк не були розпорядчими, а більше слугували орієнтиром для приватного сектору; 2) створення Національного інституту прогностичних досліджень і урядового управління, до складу якого, окрім державних службовців, входили керівники підприємств, представники наукових, профспілкових та громадських організацій, що дозволяло їм вносити корективи у державне планування економіки; 3) формування високої соціально-економічної відповідальності держави, яка, з одного боку, регулювала кон'юнктурні зміни на внутрішньому ринку, а з іншого, — стимулювала інвесторів працювати в необхідних для неї сферах. До переваг держави варто віднести високу продуктивність праці та трудову культуру населення, що у підсумку дозволяє досягати інтенсивного поступального економічного розвитку.

У США соціальна відповідальність підприємництва формувалася завдяки реалізації низки державних програм, зокрема: "комунікативний розвиток суспільства", що передбачала посилення зв'язків між товаровиробниками та населенням, проведення широкомасштабних ярмарків, виставок; "купуй вітчизняне (місцеве)", яка стосувалася стимулювання всіх учасників внутрішньорегіонального ринку купувати продукцію вітчизняного та місцевого виробництва, при цьому функцією держави було проведення відповідних рекламних кампаній [4, с. 89—110; 5, с. 50—71].

Варто відмітити пріоритетне значення соціальної відповідальності підприємств у контексті зміцнення економічної безпеки внутрішнього ринку. Безперечно, що ринок вимагає від товаровиробників з вищою відповідальністю підходити до задоволення поточних і формування перспективних потреб споживачів та тісніше узгоджувати напрями розвитку бізнес-процесів з інтересами місцевого населення. Але у результаті вирішення таких завдань можна буде очікувати на забезпечення та підтримання високого рівня лояльності споживачів, а відтак стримати залежність внутрішньорегіонального та локального ринків від імпорту продукції.

Наразі у сфері підприємництва України досі недостатньо використовуються сучасні інструменти мотивації, зокрема й щодо підвищення рівня соціальної відповідальності. Тому органам державної влади задля формування соціально відповідального підприємницького середовища на внутрішньому ринку слід надавати організаційну підтримку та фінансові стимули вітчизняним підприємствам щодо впровадження прогресивних форм оплати і стимулювання праці, посилення правових норм укладання колективних договорів та угод, покращання можливості професійно-кваліфікаційного розвитку кадрів, підвищення ефективності організації та обслуговування робочих місць, вдосконалення системи соціально-економічних взаємозв'язків на різних рівнях.

Відомо, що всі плани та заходи підприємства реалізує персонал. Тому ефективність досягнення стратегічних завдань залежить від якості налагодження соціально-трудова та комерційних відносин з персоналом. Варто відзначити спільні предмети таких відносин, де кожна зі сторін прагне посилити економічну віддачу від досягнення оптимального значення, як-от: продук-

тивність та ефективність праці, інтелектуальний капітал, професійно-кваліфікаційний розвиток, соціальна відповідальність, соціальний захист, соціальна безпека. Тут важливо є підтримка органів державної влади, яка буде спрямована на: 1) забезпечення зростання комплексної зайнятості населення через розвиток державно-приватного та соціального партнерства, регуляторних процедур, бізнес-проекткування; 2) підвищення продуктивності та ефективності праці завдяки реалізації практики довірчих відносин та рівного партнерства, колективних переговорів, партнерства сторін, нестандартної зайнятості, соціалізації інноваційної активності; 3) формування високої мотивації праці та рівня якості трудового життя через забезпечення міжфункціональної кооперації, інтересів мотивації праці, інтегративності та спільної роботи сторін соціального діалогу, комунікативної співпраці.

Об'єктивною тенденцією розвитку сучасних економічних відносин є все більш посилювана роль та важливість застосування нематеріальних факторів виробництва та чинників конкурентоспроможності підприємств шляхом як збільшення обсягів та частки в структурі реалізованих товарів (послуг) нематеріальних активів, так і більш активного та ефективного їх використання. Тому спостерігається посилення прямої залежності між збільшенням частки в структурі активів об'єктів інтелектуальної власності, інших нематеріальних активів та нарощенням стратегічного конкурентного потенціалу. А це вимагає від підприємств розроблення та реалізації програм, що передбачатимуть формування соціальної відповідальності як персоналу (котрий здатний виконувати високоінтелектуальну працю), так і керівництва підприємства (спроможного забезпечувати зростання професійно-кваліфікаційного рівня персоналу).

Система соціальної відповідальності дозволяє підвищити якість сформованості та ефективність використання інтелектуального капіталу і, у підсумку, посилити конкурентні позиції підприємства на ринку та наростити конкурентні переваги на засадах запровадження нових підходів до комерціалізації і підтримки ринкових інновацій, приведення змін в організаційно-управлінській структурі у відповідність до цілей та завдань розвитку.

Водночас обов'язковою умовою ефективного використання нематеріальних активів у контексті розвитку соціальної відповідальності є державне стимулювання та підтримка розвитку інтелектуальної праці, про достатність яких свідчать обсяги створення і комерціалізація, належний захист і охорона прав інтелектуальної власності. Органам державного управління потрібно стимулювати вітчизняні підприємства до формування власних пакетів нематеріальних активів. Йдеться про те, що керівники багатьох підприємств не усвідомлюють того, що активи, якими вони володіють, можуть складатися не лише з власних, та ще й тих, що знаходяться на його обліку, але й із залучених. Тому їх пошук передбачає вирішення відповідного стратегічного завдання. Більше того, керівникам підприємств можна працювати таким чином, аби ще й рекрутувати кваліфікованих інноваційноорієнтованих працівників, які володітимуть (розпоряджатимуться) власними інтелектуальними розробками [6, с. 41—48; 7, с. 56—58].

Позитивно, що роль соціальної відповідальності в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств постійно зростає, випереджаючи значущість засобів праці та їх ресурсів за рахунок пришвидшення низки важливих для бізнес-процесів, а саме запровадження нових технологій, використання інтелектуальних творчих знань, ширшого залучення об'єктів інтелектуальної власності, зростання частки нематеріальних активів у ринковій вартості підприємства.

Динамічність соціальної відповідальності доводить нас до висновку, що її розвиток стає невід'ємною пере-

Рис. 1. Напрями та засоби посилення соціальної відповідальності підприємства в Україні

думовою економічною безпекою підприємства, адже характеризує сформованість його інтелектуального та кадрового капіталу, а також ефективність його використання в цілях створення і комерціалізації результатів науково-дослідної та інноваційної діяльності для посилення конкурентоспроможності й підвищення ефективності бізнес-процесів.

Комплексний підхід до ідентифікації соціальної відповідальності підприємства представлено на рисунку 1, де вказані такі напрями і засоби її розвитку: розвиток персоналу; соціальна захищеність; матеріально-грошове забезпечення працівників; продуктивність та ефективність праці; стабільність кадрів; забезпеченість та структура персоналу. Таким чином, напрями розвитку соціальної відповідальності вказують на параметри, що є об'єктами впливу підприємства. Зокрема забезпеченість підприємства трудовими ресурсами, їх раціональне використання, високий рівень продуктивності праці мають велике значення для збільшення обсягів реалізації продукції, підвищення ефективності господарської діяльності, а відтак зміцнення економічної безпеки [8, с. 48—50; 9, с. 102—122; 10, с. 74—81].

В умовах відновлення розвитку економіки при стимулюванні соціальної відповідальності підприємства актуально вжити превентивні заходи, передусім з недопущення погіршення ефективності його управління (внаслідок раптової зміни керівництва чи власників, збільшення плинності кадрів, зниження продуктивності праці, погіршення ефективності системи мотивації персоналу, помилок в прогнозуванні і отриманні неправильних результатів), умисних неправомірних дій чи бездіяльності працівників, збільшення втрат робочого часу. Крім того, діяльність з забезпечення соціальної відповідальності підприємства повинна враховувати й вплив

зовнішніх факторів, зокрема недоліків в системі підготовки кадрів як для його галузі функціонування, так і у сфері безпеки; непередбачуваних змін ринкової кон'юнктури; переманювання провідних фахівців; змін в обсягах та структурі трудових ресурсів в районі діяльності підприємства. Відтак для досягнення достатнього рівня соціальної відповідальності підприємницької діяльності необхідно скласти та реалізувати план заходів, що передбачає гарантування безпеки дій персоналу (стосується внесення у посадові інструкції інформації про дії з створення передумов та виконання функцій, що гарантують соціальну відповідальність стосовно майна, ресурсів, а також запровадження для окремих категорій персоналу, що має доступ до запасів і грошових коштів матеріальної відповідальності).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах відновлення розвитку економіки складовою частиною комплексу заходів з управління господарською діяльністю для підприємства повинна стати програма конкретних дій, спрямована на створення надійної системи соціальної відповідальності для досягнення високих результатів підприємництва. При цьому важливу роль відіграють органи державного регулювання, які формують середовище ринкових відносин, де елементи соціальної відповідальності забезпечують його єдність та збалансованість.

Соціальну відповідальність підприємства варто розглядати з позицій системного підходу, що дозволяє більш комплексно підійти до управління процесами його формування, розвитку й ефективного використання. Таким чином, до його домінантних ознак відносимо: забезпеченість підприємства кадрами (та їх компе-

тентнісні характеристики), здатними акумулювати та генерувати інтелектуальну творчу діяльність, створювати і комерціалізувати інновації та впроваджувати їх результати у господарську практику, формувати сучасне матеріально-технічне та інформаційно-технологічне забезпечення обслуговування бізнес-процесів; забезпеченість підприємства інфраструктурою інноваційної та інтелектуальної творчої діяльності; міра та ефективність поєднання факторів праці та інтелекту.

Перспективи подальших досліджень стосуються визначення системи інструментів соціальної відповідальності завдяки яким можливо пришвидшити зростання підприємницької діяльності, зокрема в контексті інвестиційної привабливості, інноваційної активності, маркетингово-логістичного розвитку тощо.

Література:

1. Piyash O., Dzhadan I., Ostasz G. The Influence of the Industry's Innovation Activities Indices on the Industrial Products' Revenue of Ukraine. *Economics and Sociology*. 2018. № 11(4). P. 317—331.
2. Васильців Т.Г., Іляш О.І., Лупак Р.Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 8—14.
3. System transformations of the national economy: challenges and expectations: collective monograph/ edited by O. Vlasiuk and other. Bydgoszcz, Poland: University of Economy Publishing House, 2016. Vol. 1. 357 p.
4. Piyash O. European Aspirations of Ukraine in the Context of the Socio-Economic Security Risks Assessment: 2010—2018: monograph. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2018. 320 p.
5. Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції: монографія/ За ред. Т. Г. Васильціва, Р. Л. Лупака. Львів: Вид-во ННВК "АТБ", 2018. 303 с.
6. Lee S. Social capital and health at the country level. *The Social Science Journal*. 2018. № 55 (1). P. 37—51.
7. Bagmet K., Obeid H. Financing social protection in Ukraine and the European Union: current situation and prospects. *SocioEconomic Challenges*. 2017. № 1 (1). P. 54—59.
8. Дмитрієв-Звруденко В.В. Соціальна відповідальність бізнес-структур на ринку праці України. *Економіка та держава*. 2012. № 6. С. 48—50.
9. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Донецьк: Державний ВНЗ "Національний гірничий університет", 2011. 357 с.
10. Грішнова О.А., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків: монографія. Рівне: НУВГП, 2014. 216 с.

References:

1. Piyash, O. Dzhadan, I. and Ostasz, G. (2018), "The Influence of the Industry's Innovation Activities Indices on the Industrial Products' Revenue of Ukraine", *Economics and Sociology*, vol. 11(4), pp. 317—331.
2. Vasylytsiv, T. H. Piyash, O. I. and Lupak, R. L. (2018), "Problems and means of convergence of social security in Ukraine and the EU", *Business Inform*, vol. 12, pp. 8—14.
3. Vlasiuk, O. (2018), *System transformations of the national economy: challenges and expectations*, University of Economy Publishing House, Bydgoszcz, Poland.
4. Piyash, O. (2018), *European Aspirations of Ukraine in the Context of the Socio-Economic Security Risks Assessment: 2010—2018*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Warsaw, Poland.
5. Vasylytsiv, T. H. and Lupak, R. L. (2018), *Stratetiya ta zasoby konverhentsiyi systemy sotsialnoyi bezpeky Ukrainy ta YES u protsesi yevrointehratsiyi* [Strategy and

means of convergence of the social security system of Ukraine and the EU in the process of European integration], *NNVK "ATB"*, Lviv, Ukrainian.

6. Lee, S. (2018), "Social capital and health at the country level", *The Social Science Journal*, vol. 55 (1). pp. 37—51.

7. Bagmet, K. and Obeid, H. (2017), "Financing social protection in Ukraine and the European Union: current situation and prospects", *SocioEconomic Challenges*, vol. 1 (1), pp. 54—59.

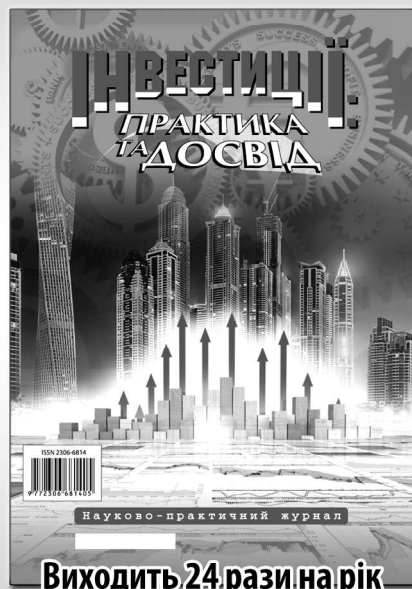
8. Dmytriyeu-Zvrudenko, V. V. (2012), "Social responsibility of business structures on the labor market of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6. pp. 48—50.

9. Shapoval, V. M. (2011), *Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu v strukturі upravlinnia ekonomikoіu* [Corporate Social Responsibility in the structure of economic governance], *Derzhavnyj VNZ "Natsional'nyj hirnychyj universytet"*, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

10. Hrishnova, O. A. Mishchuk, H. Yu. and Oliinyk, O. O. (2014), *Sotsialna vidpovidalnist u trudovykh vidnosynakh: teoriia, praktyka, rehuliuвання ryzykiv* [Social responsibility in labor relations: theory, practice, risk management], *NUVHP*, Rivne, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД
www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ